

ПЕРЕКЛАДИ

М. Д. УСПЕНСЬКИЙ

Про служіння двох літургій¹

Типікон при викладі чинопослідовань добового кола богослужіння має на увазі служіння тільки однієї літургії, яка в звичайний час року повинна звершуватися близько полудня – звідки походить її народна назва: «обідня», в деякі ж свята «зранку, ради праці денної», тобто раннім ранком, а в Навечір'я Різдва Христового та Богоявлення, в Благовіщення Пресвятої Богородиці, «коли випаде в піст», а також у Великий Четвер і у Велику Суботу літургія, за уставом, повинна звершуватися у другій половині дня – в поєднанні з вечірньою, після співання усіх часів і чину зображальних. Служіння двох літургій в один день, хоча б то було велике свято, Типікон не знає. Проте в руській богослужбовій практиці існує звичай служіння в один день двох літургій – ранньої та пізньої, а іноді і більше.

У звичайний час року служіння двох літургій не викликає здивувань. Але як здійснювати дві літургії в дні, коли Церковний Устав вказує служити літургію в поєднанні з вечірньою, після співання часів і зображальних? Для правильного вирішення цього питання в сенсі збереження вірності церковній традиції та ідейного значення самих служб часів, зображальних і вечірньої, з якими пов'язане в Типіконі звершення літургії в Навечір'я великих свят Різдва Христового та Богоявлення, а також у свято Благовіщення Пресвятої Богородиці, у Великий Четвер і у Велику Суботу, слід врахувати, що

¹ Переклад звершений за – Успенский Н. Д., проф. *О служении двух Литургий // Православная литургия: историко-литургические исследования. Праздники, тексты, устав.* – М.: Издательский Совет Русской Православной Церкви, 2007. – С. 121 – 125.

1) «царські» (або великі) часи, що звершуються в Навечір'я Різдва Христового та Богоявлення, є особливим чинопслідуванням, яке історично виникло на основі ранньохристиянського звичаю зустрічати ці свята починаючи з попереднього вечора із читання Священного Писання, співу псалмів і особливих святкових антифонів. У цьому сенсі вони відрізняються від наших повсякденних часів, що виникли на основі древньочернечого келійного правила співу псалмів. Різне походження тих й інших часів – одних, як значного святкового послідування, а інших як звичайного часового співу псалмів – дозволяє їх звершення в один і той же день. Історія богослужіння підтверджує можливість дворазового звершення часових служб. Так, ще в XII столітті в єрусалимському храмі Воскресіння Патріарх звершував зі своїм кліром часи Великої П'ятниці, потім ченці палестинських монастирів служили на Голгофі інші часи²;

2) чин зображальних, який звершується в кінці часів в усі вищезазначені дні є не що інше, як початок літургії. Він звершується в ці дні саме тому, що літургія, яка розпочинається вечірньою, не має цієї своєї частини. Отже, там, де звершуються дві літургії, можливий початок ранньої літургії звичайним порядком – зі співу зображальних;

3) літургія в Навечір'я Різдва Христового та Богоявлення, а також у Великий Четвер і Велику Суботу починається з вечірньої не тому, що вона служить за чином святого Василя Великого, а тому, що, за Уставом, вона повинна звершуватися у другій половині дня, ближче до вечора. У Благовіщення Пресвятої Богородиці, якщо це день пісний, літургія також розпочинається вечірньою, але звершується вона за чином святого Іоана Золотоустого. Інакше кажучи, вечірня не складає приналежності літургії святого Василя Великого. І відповідно, при звершенні двох літургій рання літургія може звершуватися за тим же чином святого Василя Великого, але без вечірньої, починаючи зображальними, як це буває в день пам'яті святого Василя 1 січня і в недільні дні Великого Посту. До речі, вказівку Церковного Уставу на звершення літургії святого Василя Великого 1 січня, в Навечір'я Різдва Христового та Богоявлення, в п'ять неділь Великого Посту, у Великий Четвер і Велику Суботу, тобто десять днів на рік, не слід розуміти у значенні обмеження цього чину десятикратним служінням його протягом року. Літургія святого Василя Великого в давнину була найбільш поширеною у Східній Церкві, звершувалася у великі свята і в усі недільні дні, тоді

² Святогробський Типікон 1122 року (виданий в: Пападопуло-Керамевс. 'Ανάλεκτα. Σ. 147).

як літургія святого Іоана Золотоустого становила приналежність щоденного богослужіння. Церковний Устав, вказуючи звершення літургії святого Василя Великого у перераховані вище десять святкових днів року, робить це не з міркувань обмеження цього чину, а з метою збереження древньої традиції звершення цієї літургії в усі святкові дні – хоча б у ці великі дні. Тому немає жодної підстави і прямо протирічило б древньоцерковній традиції звершувати в ці дні ранню літургію за чином святого Іоана Золотоустого;

4) хоча 24 грудня звершується пам'ять преподобномучениці Євгенії, а 5 січня – мучеників Феопемпта і Феони і преподобної Синклітикі, молитовне вшанування їх закінчується в ці дні на утрені. Починаючи ж з часів, служба присвячується тільки наступаючим святам Різдва Христового та Богоявлення і святим вже не положено ні тропаря і кондака після входу, ні апостольського і євангельського читання;

5) «Прийдіть, поклонімся і припадім до Христа...», що співається на літургії після входу, представляє древній вхідний стих, текст якого змінювався стосовно змісту того чи іншого свята, так що фрази «воскрес із мертвих», «молитвами Богородиці», «у святих дивний Сий», як і додані в дні післясвят Господніх дванадесятих свят «народився від Діви», «що розп'явся плоттю» та інші, які вживаються тепер в ньому, є вставками в цей вірш. Незмінним було «Прийдіть, поклонімся і припадім до Христа. Спаси нас, Сину Божий ... що співаємо Тобі: Алилуя».

У світлі сказаного є можливим звершення ранньої літургії в Навечір'я свят Різдва Христового та Богоявлення, у свято Благовіщення Пресвятої Богородиці, «коли випаде в піст», а також у Великий Четвер і Велику Суботу за наступним чином:

- читаються звичайні 3-й і 6-й часи з тропарями: 24 грудня – «Записатися прийшла колись зі старцем Йосифом...»; 5 січня – «Повернувся колись Йордан...»; 25 березня – «Сьогодні спасіння нашого початок...»; у Великий Четвер – «Коли славні ученики...»;
- у Велику Суботу – на 3-му часі: «Благообразний Йосиф...», «Слава», «Коли зійшов Ти...», на 6-му – «Благообразний Йосиф...», «Слава», «мироносицям жонам...»;
- після Трисвятого на всіх часах кондаки: 24 грудня – « Діва сьогодні Предвічне Слово...»; 5 січня – «Всіх, Христе...»; 25 березня – «Непереможній Воєводі...»; у Великий Четвер – «Хліб прийнявши в руки...»; у Велику Суботу – «Бездню створивши...»;
- у Благовіщення Пресвятої Богородиці в кінці кожного часу після «Молитвами святих отців наших...» – три великих поклони з молитвою святого Єфрема Сирина;

- літургія починається виголосом «Благословенне Царство...», після чого слідує, як в звичайний час року, велика ектенія і спів зображальних: «Благослови, душе моя, Господа» та ін., з малими ектеніями після 1-го і 2-го антифонів, і «У Царстві Твоїм». «Блаженні» додаються з 3-ї пісні на чотири і 6-ї на чотири (24 грудня та 5 січня – з канону передсвята, 25 березня – з канону свята, у Великий Четвер і Велику Суботу – з канону дня);
- після входу – в Навечір'я Різдва Христового та Богоявлення, а також у Великий Четвер і у Велику Суботу співається «Прийдіть, поклонімся і припадім до Христа. Спаси нас, Сину Божий, співаємо Тобі: Алилуя». В Благовіщення ж у цей вірш робиться вставка (як на кожне Богородичне свято) «молитвами Богородиці...»;
- далі в Навечір'я Різдва Христового та Богоявлення співається тропар передсвята, «Слава, і нині» – кондак;
- у свято Благовіщення – Тропар свята, «Слава, і нині» – кондак;
- у Великий Четвер – «Коли славні ученики» (на 8-й глас). «Слава, і нині» – кондак «Хліб прийнявши...»;
- у Велику Суботу – «Благообразний Йосиф...», «Коли зійшов...», «мироносицям жонам...» (всі на 2-й глас), «Слава, і нині» – кондак «Безодню сотворивши...»;
- у Навечір'я Різдва Христового та Богоявлення, а також в Благовіщення і у Великий Четвер співається Трисвяте, а у Велику Суботу – «Усі ті, що у Христа хрестилися...»;
- прокимен, Апостол, алилуарій і Євангеліє в усіх випадках – визначені на літургії даного дня;
- у Велику Суботу після Апостола замість алилуарія співаються вірші з 81-го псалма: «Воскресни, Боже...» – на 7-й глас;
- переоблачення для священнослужителів в світлі ризи відносяться на пізню літургію. Ранню слід служити в багряних чи інших кольорових ризах, але не в чорних.

Після прочитання Євангелія літургія йде за звичайним чином:

- в Навечір'я Різдва Христового та Богоявлення, а також у Великий Четвер і Велику Суботу – святого Василія Великого, а в Благовіщення Пресвятої Богородиці – святого Іоана Золотоустого;
- у Великий Четвер замість Херувимської пісні – «Вечері Твої тайної...» (два рази до Великого входу, без «алилуя», і втретє – після входу, з «алилуя»), а у Велику Суботу – «Нехай мовчить всяка плоть людська...»;
- замість «Достойно» в Навечір'я Різдва Христового та Богоявлення – «Тобою радується...»; в Благовіщення – «Благовістуй

земле, радістю великою...» і «Як до одухотвореного Божого кивоту...»; у Великий Четвер – «Гостинністю Владики...»; у Велику Суботу – «Не ридай за Мною, Мати...»;

- причастний вірш – літургії даного дня, а у Великий Четвер – «Вечері Твоєї тайної...».

В Навечір'я Різдва Христового та Богоявлення після ранньої літургії звершувати славлення Христа, як це зазначено в Типікон, не слід. Також не слід здійснювати після ранньої літургії у Велику Суботу благословення хлібів та вина. Все це Уставом приурочено до кінця дня і, отже, має бути звершено після пізньої літургії. Після закінчення ранньої літургії, коли настане час для служіння пізньої, співається послідування часів і зображальних за чином, визначеним на даний день, потім звершується сама літургія в поєднанні з вечірньою, як зазначено в Типіконі.

*Переклад
священника Петра Бойка*

